

———ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ———

Υπεύθυνοι σειράς
Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, Έφη Πλεξουσάκη, Κατερίνα Ροζάκου

ΕΦΗ ΠΛΕΞΟΥΣΑΚΗ

Επιμέλεια

ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Επιτελέσεις της συλλογικής ταυτότητας στην Ελλάδα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Η ΦΛΟΓΑ, ΤΟ ΦΩΣ, ΤΑ ΠΥΡΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΥΡΟΤΕΧΝΗΜΑΤΑ

Σημασιολογικές μεταμορφώσεις της ολυμπιακής
φλόγας του 2004

ΕΛΕΑΝΑ ΓΙΑΛΟΥΡΗ

1. Εισαγωγή*

Κάθε τέσσερα χρόνια, όταν ο κόσμος καταλαμβάνεται από τον πυρετό των Ολυμπιακών Αγώνων, η ολυμπιακή φλόγα γίνεται πρωταγωνίστρια ενός μεγάλου ταξιδιού. Ιστορίες, λόγοι και αξιώσεις τη συνοδεύουν, την τρέφουν και την ενδυναμώνουν σε όλη τη διαδρομή της. Μέλη της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, πολιτικοί, δακρυσμένοι λαμπαδηδρόμοι, «πολλά υποσχόμενοι» αθλητές ή δημοσιογράφοι επικαλούνται τη συνδρομή της και τις αρχαιοελληνικές αξίες που αυτή εκπροσωπεί για να ερμηνεύσουν, να σχολιάσουν και να εκπέμψουν μηνύματα για το παρόν.

Για να κατανοήσουμε την έλξη που ασκεί η περιοδεύουσα ολυμπιακή φλόγα και τη συγκίνηση που προκαλεί σε πολύ διαφορετικούς ανθρώπους, αντί να αναζητήσουμε «τη βαθύτερη ουσία» της που επικαλούνται όσοι την εξυμνούν, θα ήταν ίσως καλύτερα να διερευνήσουμε το εύπλαστο της έννοιάς της και τη δυνατότητά της να μεταμορφώνεται, να ερμηνεύεται και να βιώνεται ποικιλότροπα, να προσαρμόζεται και να χρησιμοποιείται σε διαφορετικές ιστορικές και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες.

Οι Mikkel Bille και Tim Flohr Sørensen (2007) κάνουν λόγο για μια «ανθρωπολογία του φωτός και της φωτεινότητας» που

---

* Ορισμένες πληροφορίες για την έρευνά μου αυτή συλλέχθηκαν με τη βοήθεια της Βασιλικής Τζαχρίστα, την οποία και ευχαριστώ θερμά.

θα μπορούσε να έχει ως αντικείμενο τόσο τις χρήσεις του φωτός ως φυσικού και νοητού φαινομένου όσο και την «ενορχήστρωση» του από διαφορετικές κουλτούρες και κατ' επέκταση τη δυναμική του. Το φως κατ' αυτούς παρεμβαίνει στη διαμόρφωση του κοινωνικού χώρου και εμπλέκεται σε κοινωνικές πρακτικές αποκαλύπτοντας ή αποκρύπτοντας όψεις της υλικής ή κοινωνικής ζωής με συνειδητούς ή ασυνείδητους τρόπους. Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται η διερεύνηση ορισμένων όψεων της «κοινωνικής δράσης» του ολυμπιακού φωτός μέσα από τη μελέτη της ολυμπιακής φλόγας. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται η ανάδειξη ορισμένων επεισοδίων της «βιογραφίας» (Kopytoff 1986) της ολυμπιακής φλόγας του 2004 και των σημασιολογικών μετασχηματισμών της στην Ελλάδα, από την αφή της έως την ημέρα της σβέσης της. Η «κοινωνική ζωή» (Appadurai 1986) της φλόγας μετέχει της κοινωνικής ζωής διαφορετικών ανθρώπων (Hoskins 1998), διαμορφώνεται και μεταμορφώνεται, καθώς αυτή κυκλοφορεί σε διαφορετικά χωροχρονικά και κοινωνικά πεδία και μπορεί να μας καθοδηγήσει στη διερεύνηση των κοινωνικών σχέσεων, των διεκδικήσεων, των διαπραγματεύσεων και των συσχετισμών δύναμης όπου αυτή εμπλέκεται ή πρωταγωνιστεί.

Το άρθρο αυτό βασίζεται αφενός σε όσα βίωσα στην Αθήνα το καλοκαίρι του 2004 παρακολουθώντας τηλεόραση, διαβάζοντας τον ημερήσιο τύπο, μιλώντας σε ανθρώπους και μετέχοντας στο γενικότερο κλίμα της προετοιμασίας για τους Ολυμπιακούς του 2004, αφετέρου σε προφορικό, γραπτό και οπτικό υλικό που συνέλεξα πριν και μετά την περίοδο αυτή.¹

2. Το φως της δημοσιότητας και η σκιά της διεθνούς κριτικής

Μπορεί η ιδέα της λαμπαδηδρομίας και της αφής της ολυμπιακής φλόγας να καθιερώθηκαν στη Γερμανία υπό το καθεστώς και την ιδεολογία του ναζισμού (βλ. Mosse 1991), ωστόσο για την Ελλάδα οι

1. Μια εκτενέστερη εκδοχή του άρθρου αυτού έχει δημοσιευτεί στα αγγλικά, βλ., Yalouri 2010, 2011.

τελετές αυτές απέκτησαν νέο νόημα, καθώς πρόσφεραν στη χώρα τη δυνατότητα να αναγνωριστεί ως η μόνιμη αφετηρία των Ολυμπιακών Αγώνων, επιβεβαιώνοντας έτσι «την ελληνικότητά» τους και χαρίζοντάς της μια τιμητική θέση στο ολυμπιακό τελετουργικό.² Η φλόγα ανάβει πάντα στην Ολυμπία πριν ξεκινήσει για τον εκάστοτε προορισμό της, ανακαλώντας έτσι αρχαίες δοξασίες και πρακτικές, και συνδέοντας τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες με τη σύγχρονη Ελλάδα.³ Δεν είναι τυχαίο ότι όπως το 1896 η έναρξη των Ολυμπιακών Αγώνων κανονίστηκε να συμπέσει με την ημέρα της εθνικής εορτής της 25ης Μαρτίου, έτσι και η αφή της φλόγας του 2004 έλαβε χώρα την ημέρα αυτή δημιουργώντας συνειρμούς που συνέδεαν «το αρχαίο ελληνικό κλέος» με σύγχρονους εθνικούς μύθους και διεκδικήσεις (βλ. και Γιαλούρη 2004).

Η απόφαση της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής να εκχωρήσει στην Αθήνα το δικαίωμα να οργανώσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 είχε ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα, καθώς παλαιότερες ελληνικές προσπάθειες διεκδίκησης των Ολυμπιακών είχαν αποτύχει, γεγονός που είχε εκληφθεί από πολλούς ως «διεθνής ταπείνωση» και απώλεια του δικαιώματος της Ελλάδας να έχει τον έλεγχο σε ό,τι αφορούσε «τη νόμιμη κληρονομιά της».⁴ Με τα χρόνια το αίτημα για τη φιλοξενία των Ολυμπιακών Αγώνων εντάχθηκε σε ένα σύνολο ελληνικών αιτημάτων και διεκδικήσεων για την επιστροφή της εν γένει ελληνικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα, η απόφαση της ΔΟΕ εντατικοποίησε τις προσπάθειες περάτωσης του Μουσείου Ακρόπολης ώστε να στεγάσει τα «εκπατρισμένα» γλυπτά του Παρθενώνα έως το 2004, οπότε η αποκατάσταση της οικειοποιημένης από άλλους ελληνικής κληρονομιάς θα μπορούσε πλέον να εορταστεί πανηγυρικά σε όλο της το μεγαλείο.⁵ Γι' αυτό και η διαφημιστική καμπάνια της Οργανωτικής Επιτροπής των Αγώνων «Αθήνα

2. Για την ιστορία του θεσμού της λαμπαδηδρομίας, βλ. σχετικά Borgers 1996, Τζαχρίστα 2002.

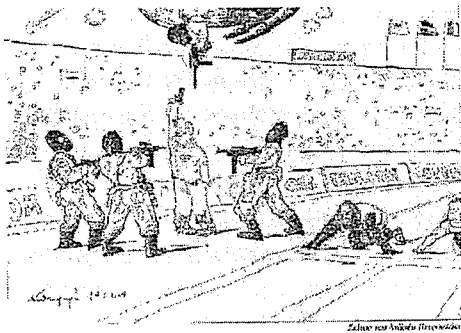
3. Χ. Κουλούρη, «Η αλήθεια της ολυμπιακής φλόγας». *Το Βήμα*, 25.3.2004.

4. Βλ. Γιαλούρη 2009, Yalouri 2001: 86, και 2009.

5. Γιαλούρη 2009, Yalouri 2001: 86 και 2009.

2004» υποσχόταν ότι αυτοί οι Αγώνες θα ήταν «οι δικοί μας Αγώνες», οι «Ολυμπιακοί που θα επανέρχονταν στο ανθρώπινο μέτρο» και θα ήταν μια «γιορτή χαράς και συναδέλφωσης».

Ωστόσο το 2004 η Αθήνα είχε να αντιμετωπίσει μια τελείως διαφορετική πραγματικότητα από αυτή άλλων πόλεων που είχαν φιλοξενήσει Ολυμπιακούς στο παρελθόν (βλ. Εικόνα 1).

Εικόνα 1

Η Καθημερινή, 1.8.2004, Ανδρέας Πετρουλάκης

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη και η επίθεση της 11ης Μαρτίου στη Μαδρίτη είχαν οδηγήσει στη λήψη πρωτοφανών μέτρων ασφαλείας στην Αθήνα, που ενισχύονταν με κάμερες παρακολούθησης στους δρόμους και ένα ζέπελιν το οποίο οι Αθηναίοι αποκαλούσαν «μεγάλο αδερφό», καθώς κατόπτευε συνεχώς και μαγνητοσκοπούσε τις κινήσεις τους. Αυτή η ενοχλητική παρείσφρηση στην καθημερινή ζωή των κατοίκων, σε συνδυασμό με τις δυσκολίες της καθημερινότητας σε μια πόλη ανάστατη λόγω των υπό κατασκευή έργων, με τους οδηγούς να χάνονται σε διαρκώς μεταβαλλόμενες παρακαμπτήριες οδούς, είχε προκαλέσει αγανάκτηση και απογοήτευση.⁶

Αλλά και οι σχετικές αναφορές στα ξένα ΜΜΕ δεν βοηθούσαν την κατάσταση. Οι Ολυμπιακοί της Αθήνας είχαν χαρακτη-

6. Γιαλούρη 2009, Yalouri 2001: 86 και 2009.

ριστεί «Σύγχρονα ελληνικά ερείπια» (Modern Greek ruins),⁷ ενώ η ασφάλεια στην Αθήνα «Ελληνική μυθολογία».⁸ Η Αθήνα είχε περιγραφεί ως σκουπιδοτόπος, το δίκτυο των μεταφορικών της μέσων ως «ανάλογο αυτών των περιφερειακών πόλεων της Αλγερίας» και η δημοκρατία της ως «κίβδηλη» (bogus).⁹ Ο διεθνής τύπος έβριθε σαρκαστικών σχολίων και αναφορών στις προβληματικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Αθήνα λόγω της επικείμενης τεράστιας επιχείρησης οργάνωσης των Ολυμπιακών.¹⁰ Σε διάφορες περιπτώσεις τέτοιου είδους σχόλια και περιστατικά ερμηνεύονταν στην Ελλάδα ως κακοπροαίρετες προσπάθειες δυσφήμισης της χώρας, καθώς παρέπεμπαν σε οριενταλιστικά στερεότυπα παρουσιάζοντας τους Έλληνες ως έναν ανίκανο και οκνηρό μεσογειακό λαό (πρβ. Tzanelli 2004). Η Αθήνα λοιπόν είχε μεν συγκεντρώσει τους διεθνείς προβολείς, όχι όμως όπως οι οργανωτές του 2004 είχαν υποσχεθεί. Αντίθετα είχε γίνει στόχος διεθνούς επιτήρησης και επικριτικών σχολίων. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, η ελληνική πολιτισμική κληρονομιά μπορεί να

7. *Independent*, 7.8.2004.

8. *LA Times*, 6.2.2001.

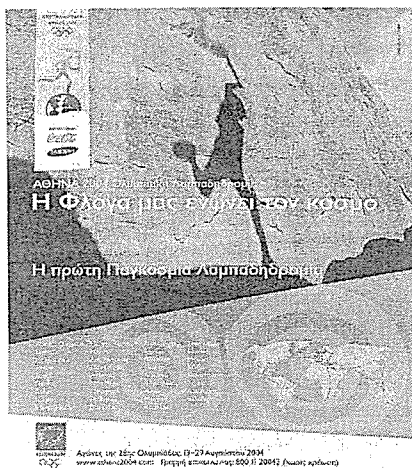
9. *New York Times*, όπως παρατίθεται στο *The Times*, 28.5.2004.

10. Χαρακτηριστικοί ήταν τίτλοι άρθρων στη διάρκεια της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, όπως, π.χ., «Greek tragedy or farce? Athens is still a city of ruins, but now some of the ruins are new» (*Times*, 13.4.2004), «Athens prays for Zorba to rescue its "shambolic" Olympic Games» (*The Guardian*, 13.7.2003). Χαρακτηριστικά είναι και άλλα παραδείγματα από την Αυστραλία. Η εφημερίδα *Age* σημείωνε ειρωνικά ότι «Η λαμπαδηδρομία είναι τόσο φιλόδοξο εγχείρημα όσο και η στέγη, με την οποία τελικά, σιγά σιγά, κατάφεραν οι Έλληνες να σκεπάσουν το μισό τους Στάδιο» (βλ., Χ. Μιχαηλίδης, «Οι Αυστραλοί δεν θέλουν να χάσουν τα κεκτημένα». *Ελευθεροτυπία*, 3.6.2004). Κατά ανάλογο τρόπο, όπως περιγράφεται στο παραπάνω άρθρο, σε πρόγραμμα ραδιοφωνικού σταθμού, δυο εκφωνητές σε συζήτηση οικογενειακών τους προβλημάτων και όταν ο ένας είπε ότι δεν αντέχει άλλο την πεθερά του, ο άλλος του πρότεινε να τη στείλει στην Αθήνα, στους Ολυμπιακούς, γιατί «αν δεν τη φάει κανένας τρομοκράτης, θα τη φάει η ταλαιπωρία στην ανυπόφορη αυτή πόλη». Τέλος η κυβέρνηση της Αυστραλίας, μετά την έκρηξη έξω από το Αστυνομικό Τμήμα Καλλιθέας, εξέδωσε ταξιδιωτική οδηγία συμβουλευοντας στην ουσία τους Αυστραλούς υπηκόους να μην επισκεφθούν την Ελλάδα κατά τη διάρκεια των Αγώνων.

επέστρεφε «στην πατρίδα» της, επέστρεφε όμως με βαρύ κόστος (Γιαλούρη 2009).

3. Η περιφορά της φλόγας

Υπό το δυσμενές αυτό κλίμα, η λαμπαδηδρομία του 2004 επιχειρήσε να επαναφέρει στο προσκήνιο γνωστές ιδέες που πρόβαλλαν την (αρχαία) Ελλάδα ως τον τόπο που έδωσε τα φώτα του πολιτισμού σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο (βλ. Εικόνα 2). Και αυτό, σε μια προσπάθεια αποκατάστασης της εικόνας της σύγχρονης Ελλάδας που υπό την αιγίδα της θα ένωσε «για μια ακόμα φορά» κάθε γωνιά της γης (βλ. Εικόνα 3).

Εικόνα 2

Διαφήμιση της «Αθήνας 2004»

Εικόνα 3

Athens.04 (10), Απρίλιος 2004

Για το λόγο αυτό οργανώθηκε μια λαμπαδηδρομία επικών διαστάσεων, η πρώτη παγκόσμια στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων, αφού η φλόγα θα πραγματοποιούσε το γύρο του κόσμου περνώντας

από την Αφρική, τη Λατινική Αμερική, καθώς και από όλες τις πόλεις που είχαν διοργανώσει Ολυμπιακούς Αγώνες, πριν επιστρέψει τελικά στη γενέτειρά της. «Με το αεροπλάνο που έχουμε απέναντί μας ταξιδεύει η ίδια η Ελλάδα, στη μεγαλύτερη προσπάθεια προβολής που έγινε ποτέ», ήταν τα λόγια της Γιάννας Αγγελοπούλου-Δασκαλάκη, προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής των Αγώνων «Αθήνα 2004» (Ελευθεροτυπία, 3.6.2004). «Παίρνουμε τον ήλιο της χώρας μας και τον ταξιδεύουμε σε ολόκληρο τον κόσμο», ήταν η πιο ρομαντική ερμηνεία της Μαρίας Χορς (Το Βήμα, 25.3.2004) που για 20ή περίπου φορά και στα 83 της χρόνια αναλάμβανε την τελετή αφής στην Ολυμπία.¹¹

Ήταν χαρακτηριστικές οι συστηματικές θριαμβευτικές αναφορές από ελληνικά τηλεοπτικά προγράμματα και εφημερίδες της περιόδου στην ενθουσιώδη υποδοχή που επιφυλάχθηκε στη φλόγα σε διάφορα μέρη του κόσμου, με τον ελληνισμό της διασποράς να πρωτοστατεί στους σχετικούς εορτασμούς και την ανάληψη «του χρέους» της μεταλαμπαδευσης του ελληνικού φωτός «από την πατρίδα» σε ολόκληρο τον κόσμο. Κατά τους Bille και Sørensen (2007: 263) η «ενορχήστρωση του φωτός» μπορεί να χρησιμοποιείται ως μέσο δημιουργίας ορίων «ένταξης». ¹² Στην προκειμένη περίπτωση ο επίσημος στόχος των Αγώνων του 2004 ήταν «η ένωση του κόσμου υπό το φως της ολυμπιακής φλόγας» και η ένταξή του σε όρια που καθόρισε η λαμπαδηδρομία. Ωστόσο τα όρια εμπερικλείουν και παράλληλα αποκλείουν. Στην προκειμένη περίπτωση υπήρξαν και περιοχές που αναγκαστικά έμειναν έξω από τη διαδρομή που ακολούθησε η λαμπαδηδρομία. Είναι, για παράδειγμα, γνωστό πως οι προσπάθειες που έγιναν για να περάσει η ολυμπιακή φλόγα από το κατεχόμενο από τον τουρκικό στρατό βόρειο τμήμα της Κύπρου δεν ευοδώθηκαν, καθώς κατά τα λεγόμενα του τότε προέ-

11. Ευχαριστώ τη Μαρίκα Ρόμπου-Λεβίδη για την πληροφορία αυτή.

12. Ως παράδειγμα αναφέρουν πως στη Δανία, προκειμένου να δημιουργηθεί θερμή ατμόσφαιρα (hygge) σε μια κοινωνική συγκέντρωση, ο οικοδεσπότης φροντίζει να εντάξει όλους τους φιλοξενούμενους μέσα στα όρια του χώρου που δημιουργεί το χαμηλό φως των κεριών και το τρεμόσβημά τους, Bille και Sørensen 2007: 276.

δρου της Κύπρου Τάσσου Παπαδόπουλου «οι Τουρκοκύπριοι ήθελαν να υποδεχθούν την ολυμπιακή φλόγα ως άλλο ανεξάρτητο κράτος».¹³ Η φλόγα στο πέρασμά της νομιμοποιεί το εκάστοτε status quo και εμπλέκεται σε πολιτικά παιχνίδια και διαπραγματεύσεις.

4. Τα διασταυρούμενα πυρά

Η ενορχήστρωση της λαμπαδηδρομίας του 2004 επιχείρησε, λοιπόν, να διαδηλώσει την παρουσία και τη δυναμική του ελληνισμού και να διευρύνει τα όριά του στο χώρο, αλλά και στο χρόνο, υπό τη μορφή μνήμης. Το «συμβολικό κεφάλαιο» του αρχαίου ελληνικού παρελθόντος (Hamilakis και Yalouri 1996) εισήλθε για μια ακόμη φορά σε παγκόσμια κυκλοφορία συνδέοντας παρελθόν και παρόν και θυμίζοντας σε παριστάμενους και μη ποιοι είναι οι νόμιμοι κληρονόμοι της ολυμπιακής ιδέας και ποιο «το χρέος», όπως θα έλεγε η Έλλη Σκοπετέα, του δυτικού κόσμου προς αυτούς.¹⁴

Μπορεί η διαδρομή της φλόγας του 2004 να είχε ως μεγαλεπήβολο στόχο την ένωση του κόσμου υπό την αιγίδα της Ελλάδας, όπως δήλωνε το σχετικό διαφημιστικό σλόγκαν, όμως η ίδια αυτή φλόγα περισσότερο δίσχασε παρά ένωσε την ελληνική κοινή γνώμη.¹⁵ Ο ελληνικός τύπος έβριθε μεταφορών που παρουσίαζαν την ολυμπιακή φλόγα να «καίει το καλάθι της νοικοκυράς» (Ριζοσπάστης, 31.7.2004· βλ. και Εικόνα 4), «φωτιές να ανάβουν [στην Ελλάδα] όταν η [ολυμπιακή] φλόγα σβήσει» (Τα Νέα, 28-29.8.2004· βλ. και Εικόνα 5), ή τους Ολυμπιακούς Αγώνες να επιβαρύνουν μια χώρα ανέτοιμη να αντιμετωπίσει μια τέτοια επιχείρηση από οικονομική και τεχνολογική άποψη (βλ. Εικόνα 6). Εκτός από αυτούς που έβλεπαν με ανυπομονησία τη φιλόδοξη επιχείρηση της επιστροφής των Ολυμπιακών Αγώνων

13. Χ. Μιχαηλίδης, «Η δική μου η πατρίδα...». *Ελευθεροτυπία*, 9.7.2004.

14. Σκοπετέα 1988: 211. Βλ. επίσης Yalouri 2001: 103-105, 2009.

15. Βλ. και Π. Μπουκάλας, «“Η φλόγα μας ενώνει τον κόσμο”. Εμάς;». *Η Καθημερινή*, 1.2.2004.

στην πατρίδα τους, ήταν πολλοί εκείνοι που είτε ανησυχούσαν για μια πιθανή παταγώδη αποτυχία της είτε την καταδίκασαν ως μια εθνικιστική επιχείρηση από την οποία πολύ λίγοι θα επωφελούνταν¹⁶ (Γιαλούρη 2009, Πολίτη 2007). Παράλληλα το λεγόμενο «Κίνημα του εθελοντισμού» δημοσιοποίησε τις απόψεις του και δήλωνε μεταξύ άλλων ότι «δεν βλέπει το λόγο για τον οποίο θα πρέπει η Ελλάδα να δαπανήσει 4 ετήσιους προϋπολογισμούς της Μέσης Εκπαίδευσης για την ασφάλεια 20 ημερών αγώνων».¹⁷ Από την άλλη έθετε και το ηθικό δίλημμα κατά πόσον η Ελλάδα, ως «η νόμιμη κληρονόμος» των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, έπραττε καλώς να δεχθεί στο έδαφός της τους σύγχρονους αγώνες που είχαν μετατραπεί σε μια επίδειξη εμπορικής και πολιτικής δύναμης (βλ. Εικόνα 7). Χαρακτηριστικό ήταν το γκράφιτι πάνω σε γέφυρα απέναντι από το σταθμό Νεραντζιώτισσα που, παραφράζοντας το επίσημο πανηγυρικό σλόγκαν «οι Ολυμπιακοί Αγώνες επιστρέφουν στην πατρίδα τους», έγραφε «Να πεθάνουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στη χώρα που γεννήθηκαν» (βλ. Zerrou 2004).

Παρά τις αμφιβολίες, την κριτική και τα ηθικά διλήμματα, η οργάνωση των Αγώνων και της λαμπαδηδρομίας του 2004 προχώρησε με την υποστήριξη μεγάλων διεθνών, αλλά και ελληνικών εταιρειών (βλ. Εικόνα 8), ενώ η Οργανωτική Επιτροπή «Αθήνα 2004» καλούσε τον κόσμο να «μπει στο πνεύμα» των Ολυμπιακών Αγώνων αγοράζοντας «αυθεντικά προϊόντα Αθήνα 2004» (βλ. Εικόνα 9).

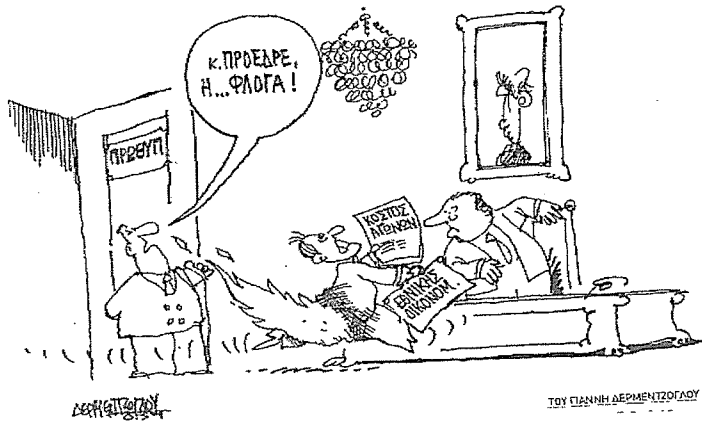
16. Χαρακτηριστικό, έντονο και επαναλαμβανόμενο ερώτημα κατά την περίοδο εκείνη στην Αθήνα ήταν το «Θα προλάβουμε;», ένα ερώτημα που συνόδευε τη γενικότερη διεθνή αμφισβήτηση της επάρκειας της Ελλάδας να οργανώσει «ασφαλείς» και «επιτυχείς» Ολυμπιακούς Αγώνες.

17. Π. Μπουκάλας, «“Η φλόγα μας ενώνει τον κόσμο”. Εμάς;». *Η Καθημερινή*, 1.2.2004.

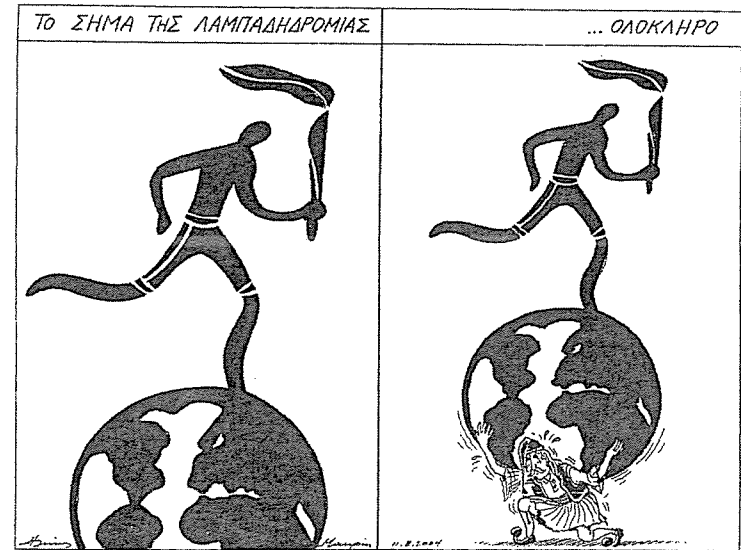
Εικόνα 4

Ελευθεροτυπία, 1.4.2004, Διογένης Καμένος

Εικόνα 5

Ελεύθερος Τύπος, 26.3.2004, Γιάννης Δερμεντζόγλου

Σκίτσο του Ηλία Μακρή.

Εικόνα 6

Η Καθημερινή, 12.8.2004, Ηλίας Μακρής

Εικόνα 7

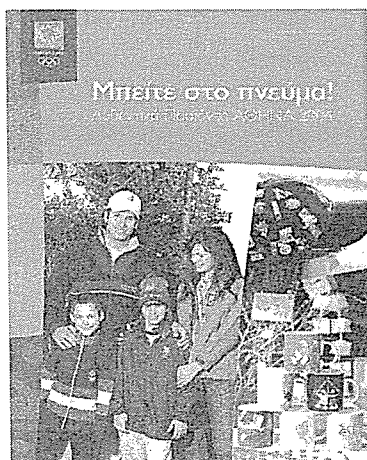
Ελευθεροτυπία, 4.6.2004, Διογένης Καμένος

Εικόνα 8

Από το επίσημο πρόγραμμα της τελετής λήξης της XXVIII Ολυμπιάδας

Εικόνα 9

Το εξώφυλλο διαφημιστικού εντύπου της Οργανωτικής Επιτροπής «Αθήνα 2004»

Λαμπαδηδρόμοι με τους οποίους μίλησα ήταν ιδιαίτερα επικριτικοί απέναντι στην εμπορευματοποίηση της ολυμπιακής φλόγας όπως τη βίωσαν προσωπικά το 2004, όταν «η τηλεόραση είχε πέσει πάνω στον αθλητή και δεν τον άφηνε να αναπνεύσει», ή όταν χρειάστηκε να πληρώσουν για τη δάδα που κράτησαν, πράγμα το οποίο δεν είχε συμβεί σε προηγούμενους Ολυμπιακούς και που αποδείκνυε ότι «η λαμπαδηδρομία ήταν τελικά μια επιχείρηση πολύ καλοπληρωμένη». Ένας λαμπαδηδρόμος, υπάλληλος της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας στην Αθήνα, περιγράφει τη διαδρομή της φλόγας, κατά την οποία «πριν περάσουν οι λαμπαδηδρόμοι από ένα μέρος περνούσαν δυο αυτοκίνητα, ένα της Κόκα Κόλα και ένα της Σάμσουγκι, και πετούσαν στον κόσμο πινς, σημαϊάκια και μπλουζάκια της Κόκα Κόλα και της Σάμσουγκι». «Αυτό δεν μου άρεσε καθόλου», λέει. «Μου κακοφάνηκε. Γιατί τελικά το χρήμα επικρατεί παντού, είναι φοβερό πράγμα. Παρόλο που εμείς παλαιότερα κατηγορούσαμε τους Αμερικάνους, ειδικά τότε στο Λος Άντζελες και την Ατλάντα, μετά γιατί;¹⁸ Γιατί κούφια λόγια;» Κάποιοι από τους λαμπαδηδρόμους μάλιστα έγιναν αντικείμενο της ίδιας κριτικής που και οι ίδιοι ασκούσαν: «Σε κάποιες πόλεις», λέει ένας λαμπαδηδρόμος από ένα χωριό κοντά στην Ολυμπία, «μας γιουχάρανε γιατί πίστευαν ότι η λαμπαδηδρομία και εμείς τρώμε τα λεφτά του κοσμάκη. Όταν για παράδειγμα μπήκαμε στο Αγρίνιο –είχαμε τη Μερσεντές σπόνσορα– σχολιάζανε “όλα Μερσεντές είναι, θα φάτε καλά”».

Στην Ολυμπία που, όπως χαρακτηριστικά σχολιάζει μια Ελληνίδα ξεναγός, «είναι ένα τεχνητό χωριό που έγινε χάριν του τουρισμού», το παράδοξο της εμπορευματοποίησης της ίδιας ολυμπιακής κληρονομιάς που οι άνθρωποι θέλουν να προστατεύσουν είναι ιδιαίτερα εμφανές. Πολλοί κάτοικοι της Ολυμπίας αν και θεωρούν εαυτούς ως τους κατεξοχήν θεματοφύλακες του

18. Οι Ολυμπιακοί του Λος Άντζελες το 1984 σφράγισαν την ιστορία του ολυμπισμού ως οι Αγώνες με την πλέον έκδηλη εμπορευματοποίηση. Τη χρονιά εκείνη, καθώς και τη χρονιά των Ολυμπιακών της Ατλάντα, Έλληνες δημοσιογράφοι και άλλα δημόσια πρόσωπα θηροούσαν για την έκπτωση του ολυμπιακού πνεύματος (Yalouri 2001: 114-117).

ολυμπιακού ιδεώδους και είναι ιδιαίτερα κριτικοί απέναντι στην εμπορευματοποίηση του ολυμπισμού, δεν διστάζουν να εκθέτουν τις δάδες τους ή φωτογραφίες από τη συμμετοχή τους σε λαμπαδηδρομίες στα καταστήματα τουριστικών ειδών και τα ξενοδοχεία τους για να προσελκύουν τουρίστες. Ο Παύλος,¹⁹ για παράδειγμα, ιδιοκτήτης καταστήματος τουριστικών ειδών, που έτρεξε ως λαμπαδηδρόμος για τους Ολυμπιακούς του Μόντρεαλ το 1976 εξηγεί: «Το να πεις στον Καναδό ότι εγώ ήμουν το παιδί που μεταφέραμε τη φλόγα για το Μόντρεαλ, την πόλη σας, τότε είναι κάτι καλό και αρέσει. Αυτό για μένα είναι κάτι θετικό, όταν θυμίζεις σε αυτούς που έρχονται από τόσα χιλιόμετρα μακριά αυτό που έκανες γι' αυτούς». Βλέπουμε πως η υπενθύμιση του «χρέους» που έχει ο δυτικός κόσμος στη γενέτειρα των Ολυμπιακών αποκτά εδώ μια νέα, πιο προσωπική χροιά, καθώς μεταφράζεται σε «χρέος» των Καναδών τουριστών απέναντι στον Παύλο.

Η κλασική αρχαιότητα, που εν προκειμένω αντιπροσωπεύεται από την ολυμπιακή φλόγα, θεωρείται ως «αναπαλλοτρίωτος πλούτος»²⁰ που πρέπει να παραμείνει εκτός εμπορικών συναλλαγών. Το «συμβολικό κεφάλαιο» της κλασικής αρχαιότητας μπορεί να ανταλλάσσεται με οικονομικό κεφάλαιο, παρ' όλα αυτά η ανταλλαγή παραμένει «κεκαλυμμένη» (euphemized).²¹ «Η κλασική κληρονομιά δεν είναι για πούλημα». Όπως λέει ο Παύλος, «Με βρίσκει σύμφωνο η εξέλιξη, είμαι επιχειρηματίας, εντάξει, ο κόσμος πάει μπροστά, αλλά όχι [να εμπορευόμαστε και] την ιδέα του ολυμπισμού. Έχουμε ανάγκη τα λεφτά, αλλά να είναι όλα διακριτικά».

Ο λόγος περί εμπορευματοποίησης της φλόγας εμπίπτει σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διεκδίκησης της μεταξύ διεθνών, εθνικών και τοπικών φορέων. Όπως παρατηρεί ένας υπάλληλος της ΔΟΑ στην Ολυμπία, «οι περισσότεροι Ολυμπιώτες νομίζουν ότι είναι

19. Τα ονόματα των πληροφορητών μου έχουν αλλάξει για να τηρηθεί η ανωνυμία τους.

20. Weiner 1985, 1992 και 1994, Yalouri 2001: 101-135, 2009.

21. Bourdieu 1977: 191, Hamilakis και Yalouri 1996, Yalouri 2001: 101-107.

δικιά τους η φλόγα». Αν για την «Αθήνα 2004» η φλόγα της Ελλάδας ενώνει τον κόσμο, για τους Ολύμπιους είναι το φως της Ολυμπίας που ενώνει τους λαούς, όπως διακηρύσσει τοπική εφημερίδα (βλ. Εικόνα 10). Όμως αν και ο δήμος Ολυμπίας αυτοπροσδιορίζεται ως θεματοφύλακας της ολυμπιακής κληρονομιάς, δεν έχει μπορέσει, όπως υποστηρίζει η Τζαχρίστα (2007) να εξασφαλίσει μια πιο ενεργή συμμετοχή στα ολυμπιακά δρώμενα, όπως, π.χ., στην τελετή της αφής. Η τελετή διοργανώνεται από την Ελληνική Ολυμπιακή Επιτροπή, ενώ νομικά ανήκει στη δικαιοδοσία της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής. Το 1984, με αφορμή κινητοποιήσεις που έλαβαν χώρα στην Ελλάδα ενάντια στην εμπορευματοποίηση της φλόγας από τους διοργανωτές των Ολυμπιακών του Λος Άντζελες, ο δήμος Ολυμπίας ανέλαβε δυναμικό ρόλο σε καταγγελτικές παρεμβάσεις. Το αποτέλεσμα ήταν η αφή να γίνει πρόχειρα χωρίς το καθιερωμένο τελετουργικό, χωρίς κόσμο, και με μια σημαντική σε αριθμό αστυνομική παρουσία (Τζαχρίστα 2007). Οι Ολύμπιοι δεν ξεχνούν το γεγονός αυτό σήμερα: «Όταν είσαι γεννημένος σε αυτόν το χώρο εδώ», λέει ο Παύλος, «αγαπάς αυτό το γεγονός και δεν δέχεσαι να το ξευτιλίζουν. Το πιο άσχημο που μπορούσε να γίνει ποτέ, έγινε: Πήραν τη φλόγα με ελικόπτερο μέσα από το στάδιο».

Εικόνα 10

Πρωινή της Δευτέρας, 1.4.1996

Η φλόγα ωστόσο δεν αποτελεί μόνο μέσο προβολής τοπικών ταυτοτήτων, αλλά γίνεται και αντικείμενο διεκδίκησης μεταξύ τους. Η ίδια η ιστορία της λαμπαδηδρομίας συνδέεται με μια ανταγωνιστική διάθεση που παρατηρείται ανάμεσα σε διαφορετικά χωριά της περιοχής. Όπως θυμάται ένας Ολύμπιος, σήμερα στα 50 του: «Τότε έπαιρναν τα παιδιά του γυμνασίου, εδώ της Ολυμπίας πιο πολύ, και τα βάζανε και τρέχανε [για τη λαμπαδηδρομία]. Μετά το είδαν αυτό οι υπόλοιποι οι προς τον Πύργο και είπαν γιατί να περνά ένας Ολύμπιος από το χωριό μας και να μην τρέχουμε κι εμείς; Και άρχισαν να περνούν [οι λαμπαδηδρόμοι] κι από το Πελόπιο, τον Πλάτανο και τα άλλα χωριά και μετά [η επιλογή των λαμπαδηδρόμων] έπεσε στη γυμναστική επιτροπή του νομού».

5. Το «άγιο» φως

Η εμπορευματοποίηση της φλόγας και της λαμπαδηδρομίας συζητείται συχνά μέσα σε ένα πλαίσιο αντιδιαστολής της προς την «ιερότητα» της και το σεβασμό που της αξίζει. Αν και πολλοί είναι αυτοί που θεωρούν την τελετή της αφής «φαιδρή»,²² αρκετοί πληροφορητές μου που ήταν παρόντες στην αφή της ολυμπιακής φλόγας μιλούν για «την ιερότητα της στιγμής», «το δέος» που αισθάνθηκαν, «την άλλη διάσταση» στην οποία βρέθηκαν όταν οι ιέρειες υπό τον ήχο του τυμπάνου της Μαρίας Χορς επικαλούνταν τη συνδρομή του θεού Απόλλωνα να στείλει το ηλιακό φως. Αναπαράγουν έτσι τον επίσημο λόγο περί «ιερότητας» της φλόγας. Η ιερότητα όμως αυτή γίνεται αντιληπτή με διαφορετικούς τρόπους (πρβλ. Yalouri 2001: 137-186). Για τη Μαρία, για παράδειγμα, το ίδιο το τελετουργικό έκανε το τοπίο «να πάλλεται με ψυχή» και την ίδια να «ανατριχιάσει» βλέποντας τη λάμψη της φλόγας. Τότε διαισθάνθηκε μια υπερφυσική δύναμη την οποία συνέδεσε με την άορατη παρουσία των προγόνων

22. Βλ., π.χ., Α. Καρκαγιάννης, «Η σκηνή του τοπίου». *Η Καθημερινή*, 27.3.2004.

που «σαν να μας κοίταζαν χωρίς όμως να φαίνονται».²³ Από την άλλη, ιδιοκτήτης ξενοδοχείου στην Ολυμπία, αναφερόμενος στην αφή της ολυμπιακής φλόγας, δηλώνει: «Θέλετε επειδή είμαι ντόπιος, πάντοτε με συγκινούσε αυτή η διαδικασία γνωρίζοντας ότι το χωριό μου θα ακουστεί σε παγκόσμια κλίμακα. Όταν είναι στο χώρο τον αρχαίο που εμείς έχουμε μεγαλώσει, εκεί αισθάνεσαι ένα δέος». Ένας άλλος Ολύμπιος, ιδιοκτήτης καταστήματος τουριστικών ειδών εξηγεί πως «ζώντας όλη αυτή τη διαδικασία – γιατί δεν είναι μιας μέρας υπόθεση, οι ιέρειες, οι ηθοποιοί έρχονται δυο βδομάδες πριν και κάνουνε δοκιμές, ζεις μια συγκίνηση, μια περηφάνια, πώς να το πω, ένα συναίσθημα ας πούμε περηφάνιας, πιο πολύ χαράς, γιατί φεύγει από δω, πηγάζει από δω».

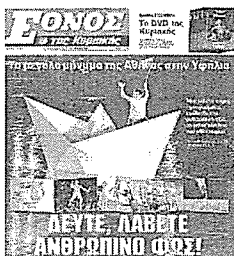
Αν για ορισμένους Ολύμπιους «η ιερότητα» της στιγμής της αφής συνδέεται με τη σημασία που έχει η φλόγα για την ιδιαίτερη πατρίδα τους, για άλλους συνδέεται με τον εθνικό ρόλο της. Για έναν εργαζόμενο της ΔΟΑ που κατάγεται από ένα άλλο χωριό της Πελοποννήσου, η συγκινησιακή φόρτιση που συνοδεύει την «ιερή στιγμή» της αφής οφείλεται εν πολλοίς στο ότι «ένα μικρό κράτος, μια μικρή χώρα όπως η Ελλάδα, οργανώνει τέτοια πράγματα, τέτοιους αγώνες».

Οι λόγοι περί «ιερότητας» μάλιστα συχνά διαπερνώνται από μια χριστιανική ηθική που παρατηρείται σε διαφορετικές περιστάσεις. Το απόγευμα του Μεγάλου Σαββάτου του 2004, δημοσιογράφος σε αναμονή της έλευσης του αγίου φωτός από την Ιερουσαλήμ μετέδιδε από το αεροδρόμιο: «Αυτή τη στιγμή φτάνει η αγία φλόγα, με συγχωρείτε πολύ, το άγιο φως ήθελα να πω».²⁴ Εκτός από τον δημοσιογράφο που εκ παραδρομής φάνηκε προς στιγμήν να ταυτίζει το άγιο φως με την ολυμπιακή φλόγα, και σε άλλες περιπτώσεις παρατηρήθηκαν ανάλογα φαι-

23. Αυτό μας παραπέμπει στην ανάλυση του Howard Morphy (1989) για τη ζωγραφική των Yolngu της βόρειας Αυστραλίας. Η λάμψη που προέρχεται από την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης τεχνολογίας στη ζωγραφική τους θεωρείται ως πνευματική δύναμη η οποία, με τη συνδρομή τελετουργικών δρώμενων, δημιουργεί την αίσθηση μιας προγονικής παρουσίας.

24. Π. Μπουκάλας, «Η ολυμπιακή φλόγα και το άγιο φως». *Η Καθημερινή*, 23.4.2004.

νόμενα «σύγχυσης και συμφυρμού».²⁵ Για παράδειγμα, εικόνα από την τελετή έναρξης των Ολυμπιακών στην Αθήνα σε πανηγυρικό πρωτοσέλιδο αθηναϊκής εφημερίδας (*Έθνος της Κυριακής*, 15.8.2004) συνοδεύεται από τη φράση «δεύτε λάβετε ανθρώπινο φως», που παρέπεμπε στην αναστάσιμη λειτουργία (βλ. Εικόνα 11). Παρόμοια φράση εξάλλου («Δεύτε φως») συνοδεύει και εικόνα από την τελετή υποδοχής της φλόγας στο Καλλιμάρμαρο στάδιο, που απεικονίζεται στο επίσημο περιοδικό της ΟΕΟΑ (*Athens.04* (10) 2004: 6-7).²⁶

Εικόνα 11

Έθνος της Κυριακής, 15.8.2004

Ακόμη και αν η σύγχυση μεταξύ φλόγας και αγίου φωτός αποτέλεσε αρχικά μια λεκτική παραδρομή, στην πραγματικότητα η σχέση τους

25. Π. Μπουκάλας, «Η ολυμπιακή φλόγα και το άγιον φως». *Η Καθημερινή*, 23.4.2004.

26. Αυτή η σύγχυση μεταξύ φλόγας και αγίου φωτός δεν έμεινε πάντως ασχολίαστη. Για παράδειγμα, ένας δάσκαλος της Κυπαρισσίας, μιας πόλης όχι μακριά από την Ολυμπία, περιγράφει την τελετή υποδοχής της φλόγας κατά τη λαμπαδηδρομία ως εξής: «Την ιέρεια διαδέχθηκε κάποιος εκπρόσωπος του δήμου που εξύμνησε “τον έναν Θεό που έπλασε τον κόσμο ετούτο”. Ακολούθησε μια εκκλησιαστική χορωδία που έψαλε το “φως ιλαρόν”. Στη συνέχεια ακούστηκαν τραγούδια σε στίχους Οδυσσέα Ελύτη και μουσική Μίκη Θεοδωράκη και τέλος, η εκδήλωση έκλεισε με παραδοσιακούς χορούς από φουστανελάδες και “Αμαλίες”. [...] ένα δύσπεπτο κοκταίηλ [...] Ως τι όλοι εμείς εκεί μαζεμένοι υποδεχόμαστε τη φλόγα; Ως αρχαιολάτρες; Ως ορθόδοξοι Χριστιανοί; Ως συνεχιστές της παράδοσης; (Ποιος από όλες;) Ως θαυμαστές της νεοελληνικής ποίησης και σύνθεσης; Ή ως άσχετοι, απαίδευτοι, ανενημέρωτοι και αδιάφοροι που απλάς επειδή πήγαν οι άλλοι πήγαμε κι εμείς;» *Η Καθημερινή*, 15.4.2004.

είναι βαθύτερη, αφού ανέκαθεν στην ιστορία του ελληνικού κράτους η κλασική αρχαιότητα και η βυζαντινή ορθοδοξία προβάλλονταν ως οι κύριοι στυλοβάτες της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. «Η ιερότητα» της αρχαιότητας εσωτερικεύεται μέσω της ιερότητας της Ορθοδοξίας και οι δυο μαζί συμφύρονται μέσω μιας σειράς συνειρμών. Το ιδεολογικό πλαίσιο που συνδέει τον Παρθενώνα με την Αγια-Σοφιά επιτρέπει και τη σύνδεση της φλόγας με το άγιο φως,²⁷ ενώ διαμορφώνει ανάλογα και επιμέρους εκφράσεις εθνικής ευφορίας, όπως π.χ. στην περίπτωση Ελλήνων φοιτητών που όταν η ολυμπιακή φλόγα έφτασε στο Παρίσι άρχισαν να σταυροκοπιούνται στο πέραςμά της και να ζητωκραυγάζουν υπέρ της Ελλάδας, ίσως και ενόψει του κρίσιμου παιχνιδιού ποδοσφαίρου μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας που θα λάμβανε χώρα το ίδιο βράδυ στο πλαίσιο του EURO 2004²⁸ (*Ελευθεροτυπία*, 26.6.2004).

6. Η φλόγα ως δρων υποκείμενο

Οι λόγοι περί ιερότητας προβάλλουν παράλληλα τη «μοναδικότητα» και την «αυθεντικότητα» της φλόγας που «πρέπει» να μείνει αλώβητη από οποιαδήποτε «μιασματική» επιρροή. Στην αρχαία ελληνική, την ελληνιστική, τη ρωμαϊκή και τη δυτικοευρωπαϊκή φιλοσοφική σκέψη «το φως» χρησιμοποιείται ως μεταφορά για να δηλώσει «την

27. Πολλοί μελετητές έχουν επισημάνει τις ομοιότητες ανάμεσα στις εθνικιστικές, φαντασιακές εικόνες και τη θρησκευτική ιδεολογία, γεγονός που οδήγησε τον Benedict Anderson (1997) να παρατηρήσει ότι τόσο η θρησκεία όσο και ο εθνικισμός πρέπει να εκληφθούν ως πολιτισμικά συστήματα, με το δεύτερο να ακολουθεί το πρώτο και να αντλεί από αυτό. Ο Anderson αναλύει την άποψή του λέγοντας ότι το λυκαυγές της εθνικιστικής ιδεολογίας στην Ευρώπη του 18ου αιώνα συνέπεσε με το λυκόφως των θρησκευτικών συστημάτων διανόησης. Η νέα συλλογική ταυτότητα, η «φαντασιακή κοινότητα του έθνους», συμπεραίνει, απορρόφησε και ενσωμάτωσε πολλές θρησκευτικές έννοιες και τελετουργικές πρακτικές (βλ. Γιαλούρη 2004, Hamilakis και Yalouri 1999, Yalouri 2001).

28. Για αναλυτικότερη συζήτηση της νίκης της ελληνικής εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου κατά το πρωτάθλημα της UEFA 2004 εν μέσω των προετοιμασιών για τους Ολυμπιακούς, βλ. Γιαλούρη 2009.

αλήθεια», «την αποκάλυψη», «τη σοφία» (Blumemberg 1993). Αυτή η μεταφορά οδηγεί σε συνειρμούς που επιτρέπουν τη στράτευση του ολυμπιακού φωτός σε διαπραγματεύσεις ταυτότητας που έχουν ως βάση ουσιοκρατικές προσεγγίσεις του έθνους-κράτους, καθώς αναζητούν ή διαβλέπουν μια μοναδική και αμετάβλητη «ουσία» που παραμένει αμετάλλακτη στο πέρασμα των αιώνων.

«Η μοναδικότητα» της φλόγας παραμένει επαναλαμβανόμενο μοτίβο τόσο σε δημοσιεύματα του τύπου όσο και στα λόγια των πληροφορητών μου. Δεν είναι τυχαίο που όλες οι αναφορές στη φλόγα γίνονται στον ενικό αριθμό, με αποτέλεσμα όλοι να θεωρούν πως η ολυμπιακή φλόγα είναι μία, παρά το γεγονός ότι για λόγους ασφάλειας ανάβουν οκτώ εφεδρικές (Εψιλον, 11.7.2004) οι οποίες διατηρούνται καθ' όλη τη διάρκεια της λαμπαδηδρομίας. Για παράδειγμα, σε σχετική ερώτησή μου υπάλληλος της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων στην Ολυμπία ήταν κατηγορηματικός: «Η φλόγα είναι μία. Όταν την ανάβουμε εμείς κρατάμε 3-4 λυχνίες ασφαλείας. Πες πως γίνεται ένα ατύχημα, σβήνει. Να μην έχουμε τη φλόγα; Η φλόγα όμως είναι μία». Γι' αυτόν το λόγο και ένας πρώην λαμπαδηδρόμος από ένα χωριό κοντά στην Ολυμπία θεωρεί πως «άπαξ και η φλόγα ανάψει με το φως του ήλιου στην Άλτη της Ολυμπίας δεν πρέπει να ξανανάψει», ενώ ένας άλλος αρνείται όχι μόνο να ξανανάψει τη δάδα που κράτησε, για να δείξει στους φίλους του πώς λειτουργεί, αλλά ακόμη και να την καθαρίσει μετά την ημέρα της λαμπαδηδρομίας.

Τη φλόγα μπορεί κανείς να την αντιληφθεί με τις αισθήσεις του παρόλο που δεν μπορεί να την κρατήσει στο χέρι. Εκδηλώνεται υλικά αλλά ταυτόχρονα έχει και μια αφηρημένη διάσταση. Ωστόσο τα όρια μεταξύ υλικού και άυλου είναι ρευστά,²⁹ πράγμα που γίνεται σαφές και στον τρόπο με τον οποίο η φλόγα μετασχηματίζει το αισθητό σε υπερβατικό, «το μεταφορικό σε μεταφυσικό» (Blumemberg 1993: 40). Όπως το άρωμα κατά τον Alfred Gell ξεφεύγει από την ευκρινώς οριοθετημένη μορφή ενός υλικού αντικειμένου «αλλά χωρίς να εγκαταλείπει εντελώς το

29. Βλ. Γιαλούρη 2010, Yalouri 2001: 192-193 και Miller 2005.

βασίλειο του αισθητού» (1997: 29), το ίδιο συμβαίνει και με τη φλόγα. Βρίσκεται «κάπου μεταξύ αντικειμένου και ιδέας», μετέχει «της φύσης της υπερβατικότητας, ενώ παραμένει μέρος του κόσμου τούτου» (Gell 1997: 31). Αυτή η διττή φύση της καθιστά ευκολότερη τη μεταμόρφωση και την προσαρμοστικότητα της ολυμπιακής φλόγας σε διαφορετικές ανάγκες και καταστάσεις, ενώ την ίδια στιγμή υπαινίσσεται πως υπάρχει μια «βαθύτερη ουσία» που δεν πεθαίνει ποτέ, αλλά κάθε τέσσερα χρόνια αναγεννάται.

Η «μοναδικότητα» της φλόγας τής προσδίδει συχνά ατομικά χαρακτηριστικά, «προσωπικότητα», ψυχή, και φύλο (θηλυκό). Εμφανίζεται να «ταξιδεύει ασφαλής στις τελευταίες θέσεις του αεροπλάνου με τις αδελφές της [τις εφεδρικές λυχνίες]» (Εψιλον, 11.7.2004). Παρουσιάζεται «σαν ένα μωρό που θέλει τσίγμα και προσοχή» (Εψιλον, 11.7.2004). Διανυκτερεύει σε διαφορετικούς τόπους και επισκέπτεται ανθρώπους (Ελευθεροτυπία, 16.7.2004), «αγαπιέται» και γίνεται λόγος γι' αυτήν «λες και ήταν αγαπημένο πρόσωπο» (Ελευθεροτυπία, 9.7.2004), ενώ «για πρώτη φορά κόβει εισιτήριο μετ' επιστροφής για να επιστρέψει στην Αθήνα πριν ξεκινήσουν οι Ολυμπιακοί του 2004» (Ελευθεροτυπία, 3.6.2004). Αυτές οι αναπαραστάσεις της φλόγας ως υποκειμένου εύκολα μας παραπέμπουν στον Alfred Gell (1998) ο οποίος επιχειρεί να υπερβεί τη διάκριση άνθρωπος-αντικείμενο, που από τον Διαφωτισμό και μετά εντάσσονται σε διαμετρικά αντίθετες κατηγορίες, και να αναδείξει τον ενεργητικό ρόλο που παίζει ο υλικός κόσμος στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων.³⁰ Για τον Gell τα αντικείμενα μπορούν να εκληφθούν ως «δρώντα υποκείμενα». Δεν είναι μεν αυτόβουλα όντα όπως οι άνθρωποι, όμως επιδρούν πάνω τους προκαλώντας τους διάφορα συναισθήματα, ενώ παράλληλα και οι άνθρωποι δρουν μέσω των αντικειμένων διοχετεύοντας όψεις της προσωπικότη-

30. Οι απόψεις του Gell αποτελούν μέρος μιας γενικότερης στροφής που παρατηρείται από τη δεκαετία του '80 και μετά τόσο στην κοινωνική θεωρία γενικά (Ortner 1984) όσο και στη μελέτη του υλικού πολιτισμού ειδικότερα (Tilley 2001).

τάς τους σε αυτά.³¹ Παράγοντας, ανταλλάσσοντας και χρησιμοποιώντας αντικείμενα του υλικού κόσμου, οι άνθρωποι κατασκευάζουν και προσδιορίζουν τις ταυτότητές τους και τους ρόλους τους μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο.³²

Η φλόγα λοιπόν φαίνεται να αποκτά σάρκα και οστά και να μετέχει στη ζωή των ανθρώπων που την επικαλούνται. Έτσι της προσδίδονται χαρακτηριστικά «μεγάλης πρωταγωνίστριας», «ταξιδιώτισσας ανά τον κόσμο», «προσώπου» που χαίρεται, λυπάται, συμμετέχει στα ολυμπιακά δρώμενα και προκαλεί δάκρυα, συγκίνηση, περηφάνια, οργή ή κριτική για τα κακώς κείμενα. Παράλληλα η ολυμπιακή φλόγα φέρεται να έχει άποψη επί των ολυμπιακών και άλλων τεκταινομένων στην Αθήνα και τον κόσμο και να παρεμβαίνει σε αυτά «στέλνοντας μηνύματα» σε όσους μπορούν να την ακούσουν. Σε άρθρο της *Καθημερινής* (5.6.2004) διαβάζουμε: «Δυστρόπησε λοιπόν η φλόγα στην Ολυμπία στην τελετή αφής και η δάδα χρειάστηκε δεύτερο άναμμα από την πρωθιέρεια. Δυστρόπησε κι έσβησε για μια στιγμή στην τελετή του Καλλιμάρμαρου. Δυστρόπησε και στην τελετή με την οποία ξεκίνησε την πλανητική περιφορά της. [...] Μήπως λοιπόν κάτι θέλει να μας πει η φλόγα με το τόσο πείσμα της; Μήπως διαλέγει να σβήνει σε τέτοιες σημαδιακές στιγμές για να μας υποδείξει ότι η αίγλη της δεν είναι τόσο μεγάλη όσο θέλουμε να πιστεύουμε, ούτε και η αντοχή της, και κατά συνέπεια μάλλον χρειάζεται να σκεφτούμε τα πράγματα κάπως περισσότερο απ' όσο επιτρέπει ο πανηγυρικός στόμφος;»

Η συμπεριφορά λοιπόν της φλόγας κατά τον συντάκτη μάς παρακινεί να ακούσουμε τι θέλει να μας πει σχετικά με την υπέρμετρη χρήση της και τη διαμαρτυρία που έχει να μας εκφράσει. «Θα πέσει φωτιά να μας κάψει», αναφωνούσε χαριτολογώντας ένας επικριτικός θεατής της εμπορευματοποιημένης λαμπαδηδρομίας του 2004 που μετέδιδε η τηλεόραση. Πράγματι, η φλόγα μπορεί να προβάλλεται ως στοιχείο έμπνευσης, δη-

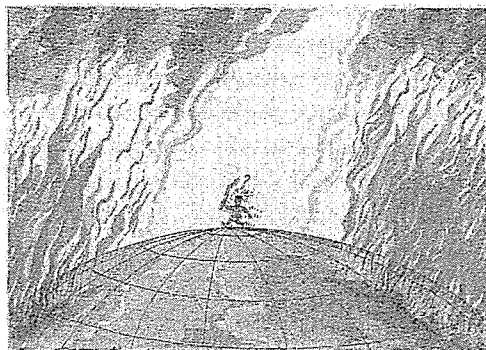
31. Για μια επισκόπηση εφαρμογών της έννοιας της «ιδιότητας δράσης» (agency) όσο και της «βιογραφίας των αντικειμένων», βλ. Hoskins 2006.

32. Miller 1987, Munn 1986 και Tilley 2006.

μιουργίας και πολιτισμού, παράλληλα όμως αναγνωρίζεται η δύναμή της να καταστρέφει και να ισοπεδώσει (Εικόνα 12). Το «δημιουργικό πυρ» μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε «καταδμάζον πυρ»,³³ όπως κατά ειρωνεία της τύχης συνέβη το καλοκαίρι του 2004 με τα εορταστικά πυροτεχνήματα από την ιδιωτική δεξίωση της Γιάννας Αγγελοπούλου-Δασκαλάκη που λίγο έλλειψε να προκαλέσουν πυρκαγιά, ή όταν, πιο πρόσφατα, η ολέθρια πυρκαγιά σχεδόν έκαψε και τη γενέτειρα της ολυμπιακής φλόγας. Η γοητεία της φλόγας σε μεγάλο βαθμό πηγάζει από αυτή τη δύναμή της να εγείρει μια διαλεκτική αντιθετικών σημασιών και εννοιών. Αυτό της επιτρέπει να γίνεται σημείο αναφοράς καταστάσεων συχνά αντιφατικών μεταξύ τους και να αποτελεί μια ιδεολογική ομπρέλα που φιλοξενεί αντιθετικούς λόγους, διεκδικήσεις και συγκρούσεις. Η φλόγα ως πυροτέχνημα που υπηρετεί την προβολή μεμονωμένων ανθρώπων ή ομάδων, ως πυρά που εξακοντίζονται μεταξύ αντιμαχόμενων προσώπων, φορέων ή ιδεολογιών, ως καταστροφική φωτιά ή ως διαχρονικό φως που δεν πεθαίνει ποτέ αλλά κάθε τέσσερα χρόνια αναγεννάται, μεταμορφώνεται και προσαρμόζεται, μετουσιώνεται από το αισθητό στο υπερβατικό, από το εφήμερο στο αιώνιο.

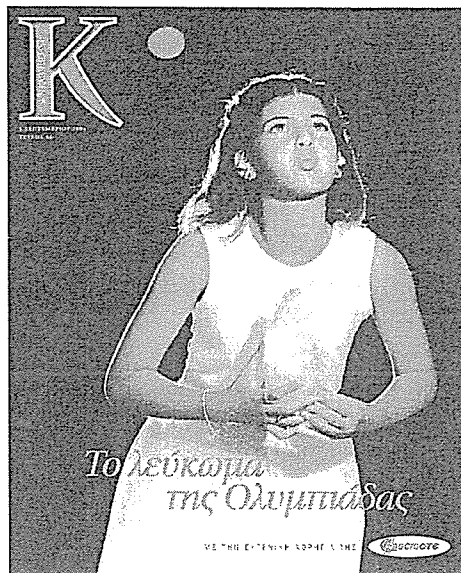
Η δεκάχρονη Φωτεινή (Εικόνα 13) με ένα φύσημα έσβησε τη φλόγα που έκαιγε στο βωμό του σταδίου εν μέσω πολύχρωμων πυροτεχνημάτων και έκλεισε την αυλαία των Ολυμπιακών του 2004. Όμως το αναμμένο φανάρι σε σχήμα σπόρου που κρατούσε στα χέρια της άφηγε να εννοηθεί πως το φως ελλοχεύει αέναα μέσα του, ένα φως που σε αντίθεση με την εφήμερη φλόγα έχει χαρακτήρα μνημειακό, συμφύρει εθνικές και προσωπικές μνήμες και εξακτινώνει τόσο διεθνείς αξίες και ιδεώδη όσο και εθνικά αιτήματα, προσωπικές ιστορίες, φαντασιώσεις και προσδοκίες.

33. Κ. Γεωργουσόπουλος, «Παντέχνω πυρός σέλας». *Τα Νέα*, 1-2.9.2007.

Εικόνα 12

Η Καθημερινή, 4.7.2004, Ηλίας Μακρής

Εικόνα 13

Εξώφυλλο του Κ, Η Καθημερινή, 5.9.2004

Βιβλιογραφία

- Anderson, B., 1997, *Φαντασιακές κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μτφρ. Π. Χαντζαρούλα. Αθήνα: Νεφέλη. Πρώτη αγγλική έκδοση 1983.
- Appadurai, A., 1986, «Introduction: Commodities and the politics of value». Στο A. Appadurai (επιμ.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, 3-63. Κάμπριτζ: Cambridge University Press.
- Bille, M. και T.F. Sørensen, 2007, «An anthropology of luminosity. The agency of light». *Journal of Material Culture* 12(3): 263-284.
- Blumemberg, H., 1993, «Light as a metaphor for truth: At the preliminary stage of philosophical concept formation». Στο D.M. Levin (επιμ.), *Modernity and the Hegemony of Vision*, 30-62. Μπέρκλεϋ: University of California Press.
- Borgers, W., 1996, *Olympic Torch Relays 1936-1994*. Kassel: Agon Sportverlag.
- Bourdieu, P., 1977, *Outline of a Theory of Practice*. Κάμπριτζ: Cambridge University Press [ελλ. έκδ.: *Η αίσθηση της πρακτικής*, μτφρ. Θ. Παραδέλλης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια 2006].
- Γιαλούρη, Ε., 2004, «Ο Νέος Κόσμος συναντά τον αρχαίο: Αμερικανικά και ελληνικά βιώματα από την "αναβίωση" των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896-1914, 297-335. Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- 2009, «Εθνικά βιώματα διεθνών αθλητικών γεγονότων. Το καλοκαίρι του 2004 στην Αθήνα». Στο *Λεύκωμα της 47ης Διεθνούς Συνόδου για νέους μετέχοντες της ΔΟΑ*, 158-171. Αθήνα: ΔΟΑ-ΔΟΕ.
- 2010, «Η δυναμική των μνημείων: Αναζητήσεις στο πεδίο της μνήμης και της λήθης». Στο Κ. Γιαννακόπουλος και Γ. Γιαννιτσιώτης (επιμ.), *Αμφισβητούμενοι χώροι. Χωρικές προσεγγίσεις του πολιτισμού*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Gell, A., 1977, «Magic, perfume, dream...». Στο I. Lewis (επιμ.), *Symbols and Sentiments. Cross-cultural Studies in Symbolism*, 25-38. Λονδίνο: Academic Press.
- 1998, *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Οξφόρδη: Clarendon Press.
- Hamilakis, Y. και E. Yalouri, 1996, «Antiquities as symbolic capital in modern Greece». *Antiquity* 70: 117-129.
- 1999, «Sacralising the past. Cults of archaeology in modern Greece». *Archaeological Dialogues* 6(2): 115-135.
- Hoskins, J., 1998, *Biographical Objects*. Λονδίνο: Routledge.
- 2006, «Agency, biography and objects». Στο C. Tilley, W. Keane, S. Küschler, M. Rowlands και P. Spyer (επιμ.), *Handbook of Material Culture*, 74-84. Λονδίνο: Thousand Oaks, Νέο Δελχί: Sage.
- Kopytoff, I., 1986, «The cultural biography of things: Commoditization as process». Στο A. Appadurai (επιμ.), *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, 64-91. Κάμπριτζ: Cambridge University Press.

- Miller, D., 1987, *Material Culture and Mass Consumption*. Οξφόρδη: Blackwell.
- (επιμ.), 2005, *Materiality*. Ντάραμ: Duke University Press.
- Morphy, H., 1989, «From dull to brilliant: the aesthetics of spiritual power among the Yolngu». *Man* 24(1): 181-208.
- Mosse, G.L., 1991, *The Nationalization of the Masses. Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich*. Ίθακα και Λονδίνο: Cornell University Press.
- Munn, N., 1986, *The Fame of Gawa*. Καίμπριτζ: Cambridge University Press.
- Ortner, S.B., 1984, «Theory in anthropology since the sixties». *Comparative Studies in Society and History* 26: 126-166.
- Πολίτη, Ε., 2007, *Ο αθλητισμός ως πολιτικό ζήτημα: Λόγος και γεγονότα διαμαρτυρίας απέναντι στους Ολυμπιακούς Αγώνες «Αθήνα 2004»*. Ανέκδοτη διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Σκοπετέα, Έ., 1988, *Το πρότυπο βασιλείου και η Μεγάλη Ιδέα: Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα του 1830-1880*. Αθήνα: Πολύτυπο.
- Tzanelli, R., 2004, «Giving gifts (and then taking them back): Identity, reciprocity and symbolic power in the context of "Athens 2004"». *Journal for Cultural Research* 8(4): 425-446.
- Τζαχρίστα, Β., 2002, «Η λαμπαδηδρομία». Στο Χ. Κουλούρη (επιμ.), *Αρχαία και ιστορία της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων*. Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- 2007, «Το "μικρό Ολυμπιακό Χωριό": Οι εγκαταστάσεις της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας». Στο Χ. Κουλούρη και Κ. Γεωργιάδης (επιμ.), *Η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία: Ιστορία ενός ολυμπιακού θεσμού*, 141-187. Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- Tilley, C., 2001, «Ethnography and material culture». Στο P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont και L. Lofland (επιμ.), *Handbook of Ethnography*, 258-272. Λονδίνο: Sage.
- 2006, «Objectification». Στο C. Tilley, W. Keane, S. Küschler, M. Rowlands και P. Spyer (επιμ.), *Handbook of Material Culture*, 60-73. Λονδίνο: Thousand Oaks, Νέο Δελχί: Sage.
- Weiner, A., 1985, «Inalienable wealth». *American Ethnologist* 12: 210-227.
- 1992, *Inalienable Possessions*. Μπέρκλεϋ: University of California Press.
- 1994, «Cultural difference and the density of objects». *American Ethnologist* 21: 391-403.
- Yalouri, E., 2001, *The Acropolis: Global Fame, Local Claim*. Οξφόρδη: Berg.
- 2009, «Between the local and the global: The Athenian Acropolis as both a national and a world monument». Στο A. Stroulia και S. Buck Sutton (επιμ.), *Archaeology in Situ: Local Perspectives on Archaeology, Archaeologists, and Sites in Greece*. Νέα Υόρκη: Lexington Books.
- 2010, «Fanning the flame: Transformations of the 2004 Olympic flame». *International Journal of the History of Sport* 27(12): 2155-2183.
- 2011, «Fanning the flame: Transformations of the 2004 Olympic flame». Στο E. Fourmaraki και Z. Papakonstantinou (επιμ.), *Sport, Bodily Culture and Classical Antiquity in Modern Greece*. Λονδίνο: Routledge.
- Zeppou, A., 2004, *Athens through the Hoops*. Mosaic Films/BBC/EPT.

-11-

«ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ ΠΟΥ ΚΑΝΟΥΝ ΤΗ ΔΙΑΦΟΡΑ»

Μουσικά φεστιβάλ, «αυθεντικότητα»
και «αισθητική» στα ελληνοαλβανικά σύνορα

ΑΣΠΑΣΙΑ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ

1. Εισαγωγή

Το παρόν κείμενο συνάντησε τον τίτλο του στο σταυροδρόμι της καθημερινότητας και του «σπουδαίου», στο κατώφλι των αέναων επιστροφών του «πολιτισμού» και των κάθε λογής «δημιουργιών» του στην ελληνική περιφέρεια, στην εκμάγευση των κάθε λογής «παρεμβάσεων» και «πρωτοβουλιών». Συνάντησε τον υπότιτλό του στην απομάγευση της «εμπορευματικότητας» και του «πλαστικού», σε έναν από τους κατεξοχήν τόπους για τους οποίους η ανάδυση μιας νέας μορφής «αυθεντικότητας» αντλεί τη δυναμική της από τη διαπλοκή της με τον «πολιτισμό», τη «φύση» και την «αισθητική», συγκροτώντας εντέλει σημαντική «τεχνολογία» οριακότητας.

Δεν επιχειρώ εδώ μια εξαντλητική ιχνηλάτηση τέτοιων «πρωτοβουλιών» πολιτισμού στην περιοχή της εθνογραφικής μου έρευνας, το Πωγώνι της ελληνοαλβανικής μεθορίου, αλλά εστιάζω σε μια συγκεκριμένη διάστασή τους. Ειδικότερα, προσπαθώ να ερμηνεύσω την εκ νέου ανακάλυψη της πολυφωνίας μέσα από τις «Διεθνείς Συναντήσεις Πολυφωνικού Τραγουδιού»,¹ για λόγους που σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με την αδιάλειπτη παρουσία του θεσμού στα «πολιτιστικά δρώμενα» της περιοχής την τελευταία δεκαετία, κυρίως όμως για να δείξω τη συνάρθρωσή

1. Ο τίτλος του θεσμού διαφοροποιήθηκε στο πέρασμα του χρόνου. Αρχικά ονομαζόταν «Διεθνές Φεστιβάλ Πολυφωνικού Τραγουδιού».